

ЗМІСТ

Вступ	5
Пролог. За лаштунками театру абсурду.....	7

Розділ 1. МИСТЕЦТВО ФІШИНГУ

1. Про споживацтво	11
2. Як працює фішинг	16

Розділ 2. ОПТИМІЗАЦІЯ АБСУРДУ

1. Дорога від храму	33
2. Утопія стратегічного планування	40

Розділ 3. ЧОМУ ДУРНІ ЗВЕРХУ

1. Персонажі безглузлого ярмарку	48
2. Жлоби.....	62

Розділ 4. З ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ОБМАНУ

1. Право на обман.....	70
2. Мистецтво гри.....	80
3. Епідемія	87

Розділ 5. ІЛЮЗІЯ СВОБОДИ

1. Тягар свободи.....	99
2. Людина — товар	105
3. У полоні бутафорного світу.....	109
4. Про силу духу, розуму й любові.....	114

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Розділ 6. СИЛА І БЕЗСИЛЛЯ ПРАВА

1. Боротьба за право.....	121
2. Прокрустове ложе букви закону.....	126
3. Вавилонська вежа корпорації.....	131

Розділ 7. ВТЕЧА ВІД МАЙБУТНЬОГО

1. Повстання популізму.....	147
2. Нащадки доктора Геббельса.....	155
3. Поневолений розум як зброя самознищення.....	166

Розділ 8. СВІТЛО КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

1. Печера Платона.....	170
2. Про кризу освіти і виховання.....	176
3. Синдром суспільної амбівалентності.....	183
4. Звільнення: критично мислити.....	188

Епілог. Мозок у колбі.....	195
----------------------------	-----

Post scriptum.....	198
--------------------	-----

Література.....	204
-----------------	-----

ВСТУП

Чи часто у вас виникають сумніви в тому, що все, що ви робите, має сенс? Що ви завжди ухвалюєте правильні й найкращі для вас рішення? А може, вас пошивають у дурні? Або світ, у якому ми живемо, влаштований раціонально і кожна новація додає йому ефективності?

Навряд чи ця книжка зацікавить тих, хто впевнений, що ніколи не помиляється і не був ошуканим. Допитливому читачу, натомість, вона дасть змогу поміркувати про те, як часто ми стаємо жертвами фейків, шахрайства і брехні; робимо речі, позбавлені сенсу; ухвалюємо непотрібні рішення; як нас пошивають у дурні і чому ми дозволяємо це робити.

Від фішингу споживачів — до утопії корпоративних стандартів — до вибуху популізму: такий шлях ми пройдемо, гортаючи сторінки цієї книжки.

Людина ніколи не була такою вільною, якою є сьогодні. Набуття свободи для одних означало розширення можливостей зловживання нею для інших. Вільна людина стала господарем власного життя з його невід'ємними атрибутами — правом на свободу і правом на чисельні помилки у реалізації своєї свободи. Світ свободи став світом популізму, фішингу і шахрайства.

У розділі 1 — «Мистецтво фішингу» — ми розглянемо симптом споживацтва, який став супутником світу достатку, а також звернемося до явища фішингу споживачів. Як ми стаємо жертвами маніпуляцій і обману з боку виробників товарів і постачальників послуг? Ви зможете ознайомитися з прикладами фішингу в тютюновій, алкогольній та фармацевтичній індустріях.

Розділ 2 — «Оптимізація абсурду» — присвячений моїм спостереженням за неефективними проектами і процесами під час роботи у низці корпорацій. На прикладі робочих ситуацій я поясню правило, яке сформулювала за роки своєї професійної діяльності: імітація

ефективності спричиняє неефективність. Йдеться також про стратегічне планування: разом із дослідниками цього процесу я поясню, чому таке планування в перспективі є лише ілюзією забезпечення ефективності діяльності організації.

Неефективністю кожна справа завдячує людям, які до неї докладають рук. У розділі 3 — «*Чому дурні зверху*» — запропоновано систематизацію типів неефективних людей, надано поради, як розпізнавати тих, хто здатен приректи вашу справу на провал, та уникати їх.

Ця книжка була б неповною без висвітлення теми брехні. У розділі 4 — «*З теорії і практики обману*» — розглянуто деякі практичні та філософські аспекти феномену брехні, а також особливості гри як форми обману й сурогату індивідуальної свободи.

Розділ 5 — «*Ілюзія свободи*» — стане подорожжю читача у світ людини, що зреклася свободи та прагне сховатися в ілюзії безпеки у зграї інших втікачів від власної індивідуальності. Людина постає як раб бутафорного світу, у якому є добровільним в'язнем. Релігійні секти, бігоманія та інші способи втечі від свободи розглянуто як форми знеособлення людини.

Праву — як одвічній боротьбі, постійному рухові оновлення й невпинному прагненню свободи — присвячено розділ 6 «*Сила і безсилля права*». Чому не працюють правові норми? Яким має бути повнокровне й живе право? Ці та інші проблеми функціонування права висвітлено в контексті держави й організації — на основі професійного досвіду юридичної практики авторки.

У розділі 7 — «*Втеча від майбутнього*» — розглянуто місце пересічної людини в добу попудізму й виклики, які кидає демократії й майбутньому людства влада ілюзій, обіцянок і брехні. У цьому розділі ми міркуватимемо про загрози комунікативної війни для України та поневолення розуму українців вірусом масового бездумства і програмування на самоліквідацію.

Як убезпечити себе від ілюзій ефективності — вирватися зі світу примар, у котрий з власної волі або під впливом маніпуляцій потрапляє людина? Як ухвалювати ретельно обмірковані й незалежні рішення? Як стати на шлях самовдосконалення? У розділі 8 — «*Світло критичного мислення*» — запропоновано шляхи звільнення з тенет бутафорної реальності, способи не загрузнути у штучному світі, побачити справжнє і скинути кайдани стереотипного мислення, звільнитися з полону ілюзії ефективності.

Пролог ЗА ЛАШТУНКАМИ ТЕАТРУ АБСУРДУ

На початку 50-х років ХХ століття у театрах Франції та інших західних країн улаштували незвичайні вистави. Сюжет — позбавлений логіки, заплутаний і незрозумілий, репліки і дії персонажів — беззмістовні й суперечливі. Дехто з глядачів сміявся, дехто плакав, а дехто обурювався абсурдністю та залишав зал. Герої п'єс не мали гідності, були затуркані, морально скалічені, деградовані: вони поставали в конфлікті з абсурдним навколишнім світом. Фантастика змішувалася з реальністю, трагічне з комічним, зло з добром. Трагедія поставала як вибух сміху, що переривався риданням. Дійство наvertsало глядача на думку про марність зусиль перед неминучою смертю. Ці вистави називали театром абсурду.

Безглуздість дій людини, її страх перед великим бездушним механічним світом, непереможність зла — у п'єсах театру абсурду людина зображувалася винною в усіх негараздах хаосу, який сама й створила. Драматурги доводили до абсурду базові риси людини та позбавляли її дії логічного змісту, таким чином ілюструючи ірраціональне і втілюючи у своїх творах світ без логіки та надії. Бунт авторів театру абсурду був повстанням на захист раціоналізму, якого надто бракує в дійсності; їх надихали вічні філософські проблеми сенсу життя, свободи, індивідуальності, безглуздя масового споживання, кінець кінцем — протистояння добра і зла.

Перша справа розуму — відрізнити справжнє від бутафорського, правду від брехні, добро від зла. Абсурд — як результат зіткнення

людини з протиріччями буття, заперечення раціональності, відчуття складнощів людського існування у великому ворожому світі — постійно нагадує про себе. У прагненні знівелювати особистість пророки абсурду переслідують мету перетворювати людину на благодатний об'єкт для маніпуляцій, елемент спільного знеособленого буття.

Відчуження людини від реального світу, від пам'яті, від себе — через втрату свободи — прирікає її на безглузде життя. Нікчемними й обтяжливими стають вчинки людини, позбавленої свого історичного і метафізичного коріння. Абсурд як антипод логічної обґрунтованості й раціональної осмисленості — це заперечення реальності. Нівелюючи реальність, абсурд підмінює її собою й претендує на те, що він і є реальність.

У потойбіччя відчаю, яким відлунує часом свобода, занурюють нас рядки «Нудоти» Жан-Поля Сартра. Як розпорядитися свободою, пов'язаною із самотністю, людині, яка боїться свободи? «Я один на цій білій, оздобленій садами вулиці. Один — і вільний. Але ця свобода трохи нагадує мені смерть», — писав Сартр про відчай і безвихідь людини у світі¹. Відмова від свободи — головний абсурд буття: споріднюючись із натовпом, людина зрікається свого Я.

«Відчуття абсурдності очікує нас на кожному кроці. Це почуття невловиме у своїй скорботній наготі, у тьмяному світлі своєї атмосфери», — пише Альбер Камю у «Міфі про Сізіфа»². Розлад між цілеспрямованими зусиллями людини й усвідомленням мізерності наслідків, неминучої смерті придушувє волю людини до вільного життя, робить її сприятливою до ілюзій.

У протиставленні природного і незвичайного, особистого та універсального, трагічного і побутового постає світ абсурду Франца Кафки — неоднозначний, трагічний, символічний. Але ж недосяжна, загублена в абсурдному світі істина — найвища цінність і мета буття.

«Істина — те, що потрібно кожній людині для життя і що, однак, вона не може ні в кого отримати або набути», — пише Кафка. — Кожна людина повинна безперервно народжувати себе із самого себе, інакше вона загине. Життя без істини неможливе. Може бути, істина і є саме життя».

¹ Сартр Ж.-П. Тошнота. URL: <https://avidreaders.ru/read-book/toshnota.html>.

² Камю А. Миф о Сизифе. URL: https://librebook.me/le_mythe_de_sisyph

Трагічність відчуття байдужості світу і страх самотності штовхають людину на втечу від свободи, її поневолення в бутафорському світі за-ялжених стереотипів — традиційних та найновіших,— споживацтва, людини натовпу. Споживацтво як сурогат раціональних потреб; популізм як заперечення істини й піднесення брехні, розмивання понять добра і зла; конформізм як приборкання особистої свободи — це все поширені сьогодні у світі форми абсурду.

Абсурд — ключовий інструмент інформаційних війн. Ми всі перебуваємо в окупації потойбічною реальністю інформаційного простору. Ми всі — учасники реаліті-шоу, яке розігрується постановниками фарсу «керованого хаосу» (вони, за визначенням, не можуть уторопати, що самі стають його першими жертвами). Агресивна пропаганда, яка здійснюється внутрішнім і зовнішнім ворогами України, підживлюється браком національної пам'яті та суспільною амбівалентністю громадянина постсовка.

Завданням абсурду є руйнування світоглядних цінностей, поглиблення розгубленого і дезорієнтованого стану людини, занурення у стан дезорієнтації і паніки, позбавлення здатності до раціонального вибору. Світ, інтоксикований потворами ілюзії,— це, у результаті, світ страху, агресії й ненависті, хоч би як комфортно часом почувалися об'єкти маніпуляцій. Похмілля буде важким.

Коли не розрізняються правда і брехня, добро і зло, коли відсутні орієнтири, постає питання: хто тут з'їхав з глузду — ви чи я? «Усі»,— каже Чеширський Кіт. «Мені зовсім не хочеться потрапити до божевільних»,— мовить Аліса. «Ну, тут уже ти нічого не зможеш змінити — ми тут усі божевільні: і я, і ти»,— заспокоює її Кіт¹.

Світ абсурду прагне довести свою всепереможну силу. Здається, людині не тільки вдається виживати у царстві постправди (тобто брехні), а іноді навіть робити це із задоволенням. Модель поведінки «повного ідіота» бравого солдата Швейка, який вдало опирається абсурду, демонструє, що абсурд може губитися перед обличчям ще більшого абсурду. Беззастережне прийняття на віру нікчемних пропозицій, вимоги послідовно втілювати їх у життя спантеличують тих, хто цим абсурдом намагається керувати.

¹ Кэрролл Льюис. Аліса в Стране Чудес. URL: https://librebook.me/alice_in_wonderland

«Серйозне ставлення до чого б то не було в цьому світі є фатальною помилкою»,— сказав Алісі Чеширський Кіт. «А життя — це серйозно?» — запитала Аліса. «О так, життя — це серйозно! Але не дуже...»¹

Світ абсурду безсилий перед людиною, якщо вона — особистість. Нонсенсу може протистояти жага свободи. Сенс життя — у запереченні абсурду, у підтриманні іронічної дистанції зі світом, щоб не дати йому себе зловити, дозволити абсурду стати скільки-небудь значущим орієнтиром. Іронія та самоіронія — найбільш випробувані засоби протистояння абсурду, які дозволяють мислячій людині зберегти своє Я.

Неодмінною спільницею абсурду є ілюзія. Ілюзія ефективності проявляє себе у безглузких спробах раціоналізувати ірраціональне; у переконанні людини в тому, що безглузде має якийсь прихований, відомий лише «експертам» сенс; у виправданні явного абсурду тим, що ось-ось він нарешті дасть позитивний результат — треба просто мати витримку, надати йому «кредит довіри», ще трохи зачекати. Людина, на жаль, недостатньо захищена від маніпуляцій, нерідко охоче поринає у світ ілюзій, розчиняється в них і стає частиною знеособленого бутафорського буття, заручницею викривленого, хибного, спотвореного сприйняття реальності. Ціна, яку доводиться платити, є надто високою.

Як кажуть, інформований про небезпеку — озброєний. Звичайно, ця книжка не претендує на те, щоб стати посібником з уникнення небезпек, з якими ми стикаємося на кожному кроці. Натомість, сподіваюся, вона все ж таки убезпечить декого з читачів на шляхах, які нам доводиться торувати щодня.

¹ Кэрролл Льюис. Алиса в Стране Чудес. URL: https://librebook.me/alice_in_wonderland

Розділ I

МИСТЕЦТВО ФІШИНГУ

Вільні ринки забезпечили людину можливістю жити у світі достатку, але й обумовили симптом надмірного споживання, притаманний багатьом сучасним суспільствам.

Разом зі свободою вибору ринкова економіка породила ще й свободу шахрайства: споживач нерідко стає жертвою маніпуляцій і обману з боку виробників товарів і постачальників послуг.

Жорстке динамічне конкурентне середовище стало полем для фішингу. Як нас дурять в епоху споживацтва і чому ми дозволяємо це робити?

1. ПРО СПОЖИВАЦТВО

Жила колись бідна людина. Після багатьох пригод і тривалої подорожі вона завдяки економічній науці зустріла суспільство достатку. Вони одружилися і мали багато потреб.

Жан Бодрийяр¹

Свобода людини визначається її можливістю вільно брати участь у соціальному, політичному, економічному житті. В економічній діяльності людина є вільною тоді, коли вона самостійно вирішує, який вид діяльності обрати і на що витратити гроші. Право людини на матеріальний добробут важливе для реалізації індивідуальної свободи, яка багато чим завдячує ринковій економіці.

¹ Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры.— М.: Культурная революция, Республика, 2006. URL: <http://www.e-reading.club/book.php?book=102633>

Разом із можливістю розпоряджатися своєю свободою вільні ринки обумовили поширення синдрому споживацтва, який став одним зі шляхів втечі від свободи — через підпорядкування людини світові речей. Цим охоче користуються виробники, які зловживають нашою довірою.

Сучасний капіталізм надав людині можливість створювати світ достатку, який, з одного боку, задовольняє її важливі життєві потреби, необхідні для набуття свободи, а з другого — створює небезпеку невпинної жаги споживання. Симптом надмірного споживання, про який ітиметься нижче, стосується переважно суспільств із традицією недостатнього споживання, які після швидкого переходу до капіталістичної економіки відчували жагу до речей і ціною власної свободи перетворили життя на перегони за матеріальними цінностями.

Суспільство споживання кидає серйозні виклики індивідуальній свободі. У ньому сенс життя багатьох людей (якщо не переважної більшості) визначають матеріальні цінності. Засоби масової інформації безперестанно постачають у свідомість нав'язливі соціальні шаблони, які переслідують людину навіть уві сні, перетворюючи її на функціональний об'єкт. У соціумі споживання людина оточена матеріальними речами і підкорюється ритму їхнього буття, відчуваючи ілюзію повноти життя та душевного спокою, які дарують їй відчуття безпеки. Людина стає рабом речей.

Жан Бодрійяр у книжці «Суспільство споживання. Його міфи і структури» переконує, що суспільству притаманна тенденція еволюції економічної системи до тотальної диктатури виробничої системи, тому що, на його думку, сьогодні не споживач визначає попит, а виробниче підприємство контролює поведінку на ринку, управляє соціальними позиціями і потребами та моделює їх¹.

Джон Кеннет Гелбрейт у книжках «Ера достатку» і «Новий індустріальний порядок» зазначає, що основною проблемою сучасного капіталізму більше не є суперечність між максимізацією прибутку й раціоналізацією виробництва: це протиріччя між потенційно нескінченною продуктивністю виробничих сил і необхідністю збуту товарів. На цій

¹ Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры. — М.: Культурная революция, Республика, 2006. URL: <http://www.e-reading.club/book.php?book=102633>